

УДК 343. 237

Л.О. Іванова

**СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ:
ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРІЇ
І ЗАКОНОДАВСТВА**

Анотація. Стаття присвячена історичному аналізу теоретичних розробок та законодавства в сфері спільного скоєння злочину кількома особами. Досліджується інститут співучасті з часів його виникнення у різних державах до сучасного етапу його існування в законодавстві України. Автором проводиться взаємозв'язок між суспільно-політичною системою та законодавчими засобами її закріплення в області вчинення злочину у співучасті.

Ключові слова: співучасть у злочині, співучасник, попередня змова, єдність вини, форми співучасті, солідарна відповідальність, організована злочинність.

Аннотация. Данная статья посвящена историческому анализу теоретических разработок и законодательства в сфере совместного совершения преступления несколькими лицами. Исследуется институт соучастия со времен его возникновения в различных странах до современного этапа его существования в законодательстве Украины. Автором проводится взаимосвязь между общественно-политической системой и законодательными средствами ее закрепления в области совершения преступления в соучастии.

Ключевые слова: соучастие в преступлении, соучастник, предварительное соглашение, единство вини, формы соучастия, солидарная ответственность, организованная преступность.

Abstract. This article focuses on the historical analysis of theoretical developments and legislation in the sphere of joint commission crime by several individuals. The complicity institute since its inception in various countries till the present stage of its existance in the legislation of Ukraine has been investigated. The author defines the relationship between the socio-political system and legislative means its establishment in the crime of complicity.

Key words: complicity, accomplice, preliminary agreements, unity of guilt, form of complicity, joint responsibility, organized criminality.

Відповідно до чинного кримінального законодавства (ст. 26 Кримінального кодексу України) співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Дане визначення є результатом поступового розвитку держави і права. Але, перед тим як зрозуміти і тим паче визначити яке-небудь явище, спочатку необхідно збагнути його сутність, тобто звернутися до початку виникнення даного явища. Розуміння початку та шляхів становлення інституту співучасті у злочині дозволить ефективно застосовувати його норми, а головне, удосконалювати їх для найбільш оптимального забезпечення і охорони соціального порядку та добробуту в нашій державі. Про важливість вивчення історії зазначав ще К.А. Гельвецій: «Изучайте историю: вы увидите в ней все великие деяния, как хорошие, так и дурные, при переходе от одного государственного устройства к другому» [1, с. 596]. Отже, зрозуміти природу співучасті в кримінальному праві неможливо без її історичного огляду.

Ще з сивої давнини, одночасно з формуванням держави і права, вироблялись засоби боротьби з людьми, які порушували суспільно визнані норми поведінки, діючи спільно. Гуртом, як правило, легше здобути бажаний результат. Так, вже серед законів, даних Мойсею Богом, передбачена пряма заборона на вчинення спільних суспільно небезпечних діянь: «Не следуй за большинством на зло» [2, с. 82]. Але систематична розробка постанов про співучасті і в теорії, і в законодавстві почалась порівняно пізно – лише у XVIII ст. Тому співучасті – інститут відносно розвиненого кримінального права. Однак вже в найдавнішому та давньому праві, як і в праві раннього та пізнього середньовіччя, зустрічаються постанови, які більш чи менш пов'язані з інститутом співучасті. Так, в законах вавилонського царя Хамурабі, які відносять до XX ст. до нашої ери, встановлена відповідальність за приховування злочину. Стаття 109 цього найдревнішого пам'ятника Давнього Сходу вказує: «Если в доме корчемницы соберутся преступники, и она не задержит этих преступников и не выдаст дворцу, то эту корчемницу должно предать смерти» [3, С. 31–32].

Згадування про злочини, скоєні групою осіб, присутні і в законодавчому пам'ятнику давньої Русі – Руській Правді, в якій вказується на відповідальність за співучасті у викраденні. Так, стаття 22 другої редакції встановлює: «Аще украдут овцу, либо козу, или свенью, а их будет 10 одну овцу украли, да положить по 60 резан продажи; а кто изымал тому 10 резан» [4, с. 6]. В цьому випадку відповідальність кількох осіб, які скоїли один злочин, розподіляється однаково: скільки злочинців, стільки раз платити по 60 резан. Це правило ще більш повно визначено в статті 54 третьої редакції Руської Правди: «Аже крадет гумно или жито в яме, то

скільки їх буде крало, то всім по 3 гривни и по 30 кун» [Там же, с. 14]. В «Русской Правде» також була встановлена відповідальність за розбій, вчинений бандою (зграсю). Отже, можна зазначити, що в період початку феодалізму в «Русской Правде» ще не проводилась законодавча відміна форм співучасті та певних видів співучасників злочину.

В період централізації Русі важливим пам'ятником кримінального законодавства був «Устав о разбойных и татиных делах» царя Івана Васильовича. В Уставі вперше використовується термін «товарыщи», як співучасники злочину. А.Н. Трайнін, у зв'язку з цим, так цитує Устав: «А тех лихованных людей по обыском в розбоях и татьбах пытати, учнут на себя и на товарищей своих говорити... А который разбойник скажет с пытки ково разбивал и живот свой имал; а что он и товарыщи ево живота взяли» [5, с. 28].

Інститут співучасті фактично починає свою історію з «Соборного уложения» царя Олексія Михайловича 1649 року. Цей пам'ятник вперше систематизував існуючі до нього закони Російської Імперії, в тому числі питання, які стосувалися співучасті у злочині. «Соборное уложение» 1649 року визначало основні положення співучасті, її ознаки та види співучасників, такі як підбурювач, пособник та виконавець, індивідуалізувало відповідальність осіб, які спільно брали участь в скоєнні злочину. В «Уложении» також вперше з'являються поняття скопу та змови. В статті 19 передбачена сувора відповідальність вже за одно недонесення про скоп чи змову проти царя: «А будет кто сведав, или услыша на Царское Величество в каких людях скоп или заговор, или иной какой злой умысел, а Государю и Его Государевым Боярам и Ближним людям, и в городях Воеводам и приказным людям про то не известит, а Государю про то будет ведомо, что он про такое дело ведал, а не известил, и сыщется про то допряма: и его за то казнити смертию, без всякой пощады» [6, с. 5].

Пособники злочину або згідно з «Уложением» – «товарыщи», іноді каралися легше виконавця, а іноді – і нарівні з ним. Так, стаття 198 визначала: «А будет кто приедет к кому-нибудь на двор насильством, скопом и заговором, умысля воровски, и учинит над тем, к кому он приедет, или над его женою, или над детьми, или над людьми смертное убойство, а сыщется про то допряма, и того, кто такое смертное убойство учинит, самого казнити смертию же, а товарищев его всех бити кнутом и сослати, куды государь укажет» [Там же, с. 156]. З аналізу цієї статті можна зробити висновок, що поряд з об'єктивними ознаками співучасті у злочині – наявність кількох осіб, виділяється і суб'єктивна – умисна участь у злочині, оскільки слова «умысля воровски» відносяться як до виконавця злочину, так і до його «товарыщей». Крім цього, «Соборное Уложение» проводить розподіл співучасників на головних винуватців, пособників (ст. I, гл. V), підбурювачів (гл. XXII, ст. ст. 12, 13, 19).

У подальшому розвиток кримінально-правових норм про співучасть базувався, головним чином, на деталізації та конкретизації положень, які були сформульовані «Соборним Уложением».

У період абсолютної монархії усі сторони суспільно-політичного життя регламентувались Уставами (Митним, Морським, Воїнським та ін.), які були спрямовані

на зміцнення імператорської влади. Така політика визначала й більш сувору кримінальну відповідальність осіб, у випадку групового посягання на встановлений правовий порядок в державі. За законодавством Петра I усі особи, які тим чи іншим чином брали участь у вчиненні злочину, карались однаково «яко изменники», на відміну від «Соборного Уложения», в якому в деяких випадках співучасники (підбурювачі, пособники) карались м'якше головних винуватців (виконавців). Так, Арт. 155 Устава Воїнського визначав: «Властно яко убійца сам, тако и прочіе имеютъ быть наказаны, которые подлинно к смертному убійству вспомогали или советом или делом вступались» [7, с. 366].

Більш конкретно про однакову відповідальність всіх співучасників вказано в Арт. 138: «Ежели учинится ссора, брань или драка между рядовыми, тоб никто не дерзал товарищей своих или других на помощь призывать таким образом, чтоб чрез то сбор, возмущение или иной какой непристойный случай произойти мог, а ежели кто сие учинит, онаго и с помогателями повесить» [Там же, с.360].

Інший підхід щодо визначення міри покарання співучасникам, які безпосередньо не скоювали злочин, був закріплений в «Наказе» Катерини II 1767 року. «Наказ» вперше відокремив виконавців від інших співучасників («сообщников») та встановив різне покарання. «Надобно, – зазначалося в «Наказе», – положить наказания не столь великие сообщникам в беззаконии, которые не суть непосредственными онаго исполнителями, как самим настоящим исполнителям» [8, с. 196].

Головним пам'ятником кримінального законодавства XIX століття в Російській імперії являлось «Уложение о наказаниях» 1845 року, яке у виданні 1885 року діяло до Жовтневої революції. В третьому відділі глави V «Уложения» було визначено види співучасті, а також диференційовані співучасники в залежності від певних видів співучасті. Так, «Уложение» 1845 року розрізняло два види співучасті: співучасть без попередньої змови та співучасть із попередньою змовою. Згідно зі статтею 13 «Уложения» в залежності від певного різновиду спільної діяльності винних, розрізнялись такі види співучасників: заводії, спільники, підбурювачі та пособники. Так, «... в преступлениях, учиненных несколькими лицами по предварительному их на то согласию, признаются зачинщиками: те, которые, умыслив содеянное преступление, склонили на то других, и те, которые управляли действиями при совершении преступления или покушения на оное, или же первые к тому приступили; ... подговорщиками или подстрекателями: те, которые, не участвуя сами в совершении преступления, употребляли просьбы, убеждения, подкуп и обещание выгод, или обольщения и обман, или же принуждение и угрозы, дабы склонить к оному других» [9, С. 6–7].

При співучасті без попередньої змови згідно з «Уложением» 1845 року до головних винуватців застосовувалась найсуворіша міра покарання, встановлена законом за певний злочин; учасники підлягали покаранню одним або двома ступенями нижче (ст. 123). При співучасті за попередньою змовою заводії, так само як і підбурювачі, підлягали найвищій мірі покарання, встановленій за цей злочин. В Особливій частині «Уложения» передбачені такі різновиди спільної діяльності винних

як: скопище – сходка людей у формі бунта (ст. 249), повстання (ст. 263) чи вуличне заворушення (ст. 38); злочинні спільноти (ст. 318-324); шайка, факт утворення якої складав самостійний злочин (ст. ст. 924, 925).

Нове «Уголовное Уложение», затверджене 22 березня 1903 року, в значній мірі змінило та реформувало постанови про співучасть у злочині. В ньому не тільки спрощувалась система видів співучасників та більш детально регламентувалась їх роль у вчиненні злочину, а й диференціювалась їх відповідальність, уперше закріплювалось поняття співучасті, а також виділялись чотири форми спільної злочинної діяльності: співучасть за попередньою змовою, без такої, злочинна спільнота та шайка. В «Уложении» 1903 року також містилась постанова про звільнення від кримінальної відповідальності при добровільній відмові співучасників від скоєння певного злочину (ст. 52).

Новелою нового «Уложения» було закріплення поняття співучасті, головна ознака якого – згода між учасниками на один чи декілька визначених або невизначених злочинних діянь. Так, в статті 51 Відділення п'ятого «Уложения» 1903 року «О видах виновности» зазначалось: «В преступном деянии, учиненном несколькими лицами, согласившимися на его совершение или действовавшими заведомо сообщая соучастниками признаются те, которые: 1) непосредственно учинили преступное деяние или участвовали в его выполнении; 2) подстрекнули другого к соучастию в преступном деянии; 3) были пособниками, доставлявшими средства, или устранившими препятствия, или оказавшими помощь учинению преступного деяния советом, указанием или обещанием не препятствовать его учинению или скрыть оно» [10, с. 117].

Відповідне поняття співучасті, її основні ознаки в законодавстві склалися під впливом теоретичних розробок багатьох вчених у цій галузі (Владимиров, Белогриць-Котляревський, Таганцев та ін). Так, Белогриць-Котляревський зазначав: «Соучастие в преступлении – совпадение лиц в преступлении, при котором благодаря общности их субъективной виновности, каждый солидарно отвечает за все деяние в полном объеме. Солидарная ответственность наступает лишь тогда, когда оба субъекта связаны единением воли или, говоря иначе, соглашением» [11, с. 41]. Такий погляд на природу співучасті, а отже на підставі та межі кримінальної відповідальності певних співучасників, мав переважне значення. І хоча однією із загальновизначених основ кримінального права була особиста відповідальність кожного лише за свої особисті діяння, у співучасті встановлювалось нове правило, яке було запозичене із цивільного права, а саме: правило солідарної відповідальності, кругової поруки. Отже, солідарна відповідальність та згода – характеристичні ознаки домінуючої доктрини співучасті того часу.

Таке розуміння змісту співучасті в кримінальному праві підтримувалось не всіма вченими. Деякі з них (Фойницький [12, с. 8], Сергієвський, Колоколов [13, с. 28]) не визнавали у співучасті необхідності наявності яких-небудь особливих ознак, відмінних від ознак притягнення до кримінальної відповідальності окремої особи, як то: єдність волі, спільність вини, формальним вираженням яких є згода. Єдність волі, умислів,

спільність вини, на їх погляд, носить схоластичний характер, оскільки співучасть логічно необхідно передбачає стільки умислів, скільки співучасників, оскільки кожний входить в спільний склад по своєму вільному волевиявленню. Презумпція же спільності вини спростовувалась тим, що вина кожного самостійна і окрема як при одноосібній, так і при спільній діяльності. Отже, про кримінально-відповідальну участь в сторонній вині не може бути й мови. Представники даного напрямку стверджували, що визнання згоди як необхідної ознаки будь-якої співучасті веде за собою неможливість притягнення до відповідальності осіб, які тим чи іншим чином зробили свій внесок у здійснення злочину. Наприклад, А. пропонує Б. скоїти вбивство; Б. мовчить, але все ж таки скоює цей злочин. Якщо додержуватися панівної теорії, А. не буде нести відповідальності за вбивство, скоєне у співучасті, оскільки відсутня необхідна ознака співучасті – згода на спільне скоєння злочину.

Виходячи із недоліків розглянутої доктрини, автори нового напрямку підстави кримінальної відповідальності вбачали не в суб'єктивних якостях та взаємних стосунках співучасників один з одним, а в об'єктивному зв'язку, який існує між діяльністю співучасника і злочинним результатом. Іншими словами, співучасть зводилась до спільних начал причинного зв'язку. В зв'язку з цим таке вчення називали об'єктивним, в протилежність домінуючому – суб'єктивному.

Один із послідовників об'єктивної теорії Г. Колоколов так визначав сутність співучасті: «Соучастіе есть такое отношение нескольких лицъ къ единичному результату, при которомъ каждое изъ нихъ виновнымъ образомъ обусловливаетъ этотъ результатъ посредствомъ известнаго положительнаго действия» [14, с. 51]. Об'єктивна теорія співучасті, таким чином, обґрунтовувала індивідуальну відповідальність співучасників. Особа вважається відповідальною за злочинний результат, якщо вона зумовила його настання своєю діяльністю. Честь зведення співучасті до спільних начал причинного зв'язку належить німецькому криміналісту Бурі.

У залежності від об'єктивної чи суб'єктивної характеристики спільно скоєного суспільно небезпечного діяння розподілялись і співучасники на окремі види (головних і другорядних). Оскільки кожний із співучасників робить внесок у злочин у відповідності до своєї діяльності та волі, то й різницю між головними і другорядними співвинуватцями можна було проводити чи за якостями їх діяльності (об'єктивна теорія), чи за їх винністю (суб'єктивна теорія), чи за ознаками, які відносяться і до об'єктивної і до суб'єктивної сторони злочину.

У період Жовтневої революції 1917 року відбулась докорінна ломка економічного і політичного ладу колишньої Російської імперії та всієї системи законодавства, в тому числі й інституту співучасті у злочині. Велике значення цей інститут набув у зв'язку з необхідністю боротьби з контрреволюційними повстаннями, заколотами, організаціями. А отже, саме він вимагав негайної трансформації згідно з інтересами та потребами нового суспільно-політичного устрою. Перші положення про співучасть закріплювались у декретах, зверненнях, в яких домінуючу роль відігравала революційна соціалістична правосвідомість, а не чіткі законодавчі постанови з цього питання. Так в Декреті № 1 «О суде» лише формально вирішувалося питання про відношення

до царських кримінальних законів, тому що можливість їх застосування обмежувалась тим же революційним контролем на підставі правосвідомості.

Постановою НКЮ від 12 грудня 1919 року були прийняті «Руководящие начала по уголовному праву РСФСР». Положенням про співучасть був присвячений Розділ V. В статті 21 цього документу зазначалось, що «за деяния, совершаемые сообща группой лиц (шайкой, бандой, толпой), наказываются как исполнители, так и подстрекатели и пособники. Меры наказания определяются не степенью участия, а степенью опасности преступника и совершенного им деяния». Закріплення такого положення мало ряд недоліків, навіть у порівнянні із нормами про співучасть в «Соборном Уложении» 1649 року. Наведене в «Руководящих началах» поняття співучасті обмежується тільки формою участі в організації та участі у натовпі. Міра покарання, яка визначалась тільки «степенью опасности преступника и совершенного им деяния», характеризується акцентуацією не на ступені участі у злочині, а на суб'єктах кримінально-правового переслідування та на скоєних ними контрреволюційних діяннях, а саме на «врагов революции».

Затверджений ВУ ЦВК 23 серпня 1922 року Кримінальний кодекс УРСР також не передбачав поняття співучасті, що негативно позначалось на порядку переслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, яких звинувачували в скоєнні злочину у співучасті. Разом з тим Кримінальний кодекс УРСР 1922 року врахував недоліки «Руководящих начал» стосовно встановлення критеріїв диференціації відповідальності співучасників. Так, в статті 15 зазначалось, що «... Мера наказания каждому из соучастников преступления определяется как степенью участия, так и степенью опасности преступника и совершенного им преступления» [15, ст. 15]. В Особливій частині КК 1922 року містились склади злочинів, які передбачали окремі контрреволюційні діяння, спрямовані проти соціалістичного порядку (ст. ст. 58-65). Також окремо встановлювалось кримінальне покарання для підбурювачів, керівників, організаторів та інших учасників повстань і банд (ст. ст. 76-78). Відповідна диференціація виду та розмірів покарання залежно від виду окремих співучасників свідчить про намагання законодавця поставити під особливу загрозу саме ініціювання, створення чи організацію будь-яких формувань, ворожих до встановленого суспільно-політичного ладу.

У зв'язку зі створенням СРСР були прийняті «Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» в 1924 році і на їх підставі 1 липня 1927 року вступив у дію новий Кримінальний кодекс України. Зазначені нормативні акти не передбачали принципово нових положень порівняно із законодавством про співучасть, яке діяло раніше.

Суттєвим досягненням розвитку інституту співучасті стало набрання чинності «Основ уголовного законодательства Союза ССР» в 1958 році і прийняття на їх підставі Кримінального кодексу України 28 грудня 1960 року. Аналіз зазначених актів дозволяє зробити висновок, що законодавці врахували досвід розвитку інституту співучасті в дореволюційний період, що сприяло вдосконаленню законодавчої регламентації цього складного кримінально-правового явища. Такі зміни були пов'язані

зі зміною політичної ситуації в СРСР у зв'язку з відсутністю необхідності нагальними засобами захищати вже сталий суспільно-політичний лад.

Кримінальний кодекс 1960 року закріпив поняття співучасті: «Соучастием признается умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении преступления» [16, ст. 19], зазначивши тим самим формальні об'єктивні та суб'єктивні ознаки даного поняття. Крім цього, Кримінальний кодекс 1960 року доповнив коло співучасників новою фігурою організатора, давши йому також, як і іншим видам співучасників, чітке визначення. Також був встановлений новий принцип призначення покарання кожному із співучасників у зв'язку зі ступенем та характером участі кожного із них у вчиненні злочину. Даний акт з багато численними доповненнями проіснував на законодавчому рівні до прийняття Кримінального кодексу України 5 квітня 2001 року, в якому вперше були закріплені окремі форми співучасті (ст. 28 КК України), а також вдосконалені ознаки поняття співучасті та видів співучасників.

Розглянувши історію виникнення та розвитку інституту співучасті, його форм та видів співучасників, можна, умовно, визначити кілька етапів його становлення. На першому етапі відбувався процес відокремлення в законодавстві індивідуальних злочинів від групових. На другому етапі законодавець намагався виявити роль окремого співучасника у вчиненні злочину, тому були виявлені організатори, виконавці та інші види співучасників. На третьому етапі відбувається формалізація об'єктивних і суб'єктивних ознак співучасті, а також диференціація відповідальності співучасників. Четвертий етап характерний законодавчим закріпленням певних форм співучасті. Разом з тим аналіз сучасної структури і динаміки злочинності свідчить, що відбувається зростання рівня організованої злочинності, яка з кожним роком набуває нових небезпечних форм. Тому, на нашу думку, необхідно направити зусилля на удосконалення кримінально-правових норм про співучасть, особливо таких небезпечних її форм як організована група та злочинна організація.

Водночас слід зазначити, що діючий нині Кримінальний кодекс України найбільш оптимально регулює взаємовідносини між державою та особами, які спільно посягають на ті чи інші цінності в суспільстві у порівнянні з раніше діючим законодавством про співучасть. Однак завжди існувала і буде існувати необхідність подальшого вдосконалення цього закону, виходячи з реалій сучасного життя.

Література

1. Гельвеций К. А. Сочинения в двух томах / К. А. Гельвеций. Т. 2. – М. : Изд-во «Мысль», 1974. – 686 с.;
2. Библия : Книги Священного писания Ветхого и Нового завета: Канонические. – М. : Протестант, 1991. – 925 с.;
3. Волков. Законы вавилонского царя Хаммураби. Культурно-исторические памятники древнего Востока / под ред. проф. Тураева, вып. 1. – М., 1914. – 80 с.;
4. Русская Правда в четырех редакциях. Издал В. Сергеевич. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1904. – 51 с.;
5. Трайнин А.Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М. : Юридическое издательство НКЮ СРСР, 1941. – 159 с.;
6. Полное собрание законов Российской империи. Собрание Первое сь 1649 по 1825 г. – СПб. : Печатано в Типографіи 2 Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. – 1030 с.;
7. Полное собрание

законовъ Россійской имперіи, съ 1649 года. Том 5. 1713-1719. – СПб. : Печатано въ Типографіи 2 Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. – 780 с.; **8.** Указы Всепресветлейшія державнейшія Великія Государыни Императрицы Екатерины Алексеевны. Самодержицы Всероссійскія. – М. : Сенатская Типографія, 1767. – 400 с.; **9.** Свод законов уголовных. Часть первая. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – СПб. : Издание 1885 год.; **10.** *Евангуловъ Г.Г.* Уголовное Уложение / *Г. Г. Евангуловъ.* – СПб. : Право., 1903. – 400 с.; **11.** *Евангуловъ Г.Г.* Конспект курса уголовного права (Общая и Особенная часть). Издание книгопродавца *Л. С. Белогриц-Котляревскій* – К. : Издателя Ф. А. Югансона, 1892. – 136 с.; **12.** *Фойницкій Н.* Уголовно-правовая доктрина о соучастіи / *Н. Фойницкій* // Юридический вестник. – 1891. – № 1. – С. 3–28; **13.** *Гордон И.* По вопросу о соучастіи в преступленіи / *И. Гордон* // Журнал гражданского и уголовного права. – СПб. : Издание Юридического общества. – 1887. – книга 7. – С. 15–38; **14.** *Колоколов Г.* О соучастіи въ преступленіи / *Г. Колоколов.* – М. : Университетская типографія. (М. Катковъ), 1881. – 143 с.; **15.** Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 года. – Х. : Издание Наркомюста УССР, 1922. – 100 с.; **16.** Уголовный кодекс Украины. – Х. : ООО «Одиссей», 1998. – 224 с.